

13. ЦДІАУ у Львові. – Ф. 382 (Романчук Юліан). – Спр. 3 (Лист від М. Грушевського, І. Франка та К. Студинського про розходження діяльності національно-демократичної партії з їхніми політичними поглядами). – 1 арк.

14. ЦДІАУ у м. Львові. – Ф. 362 (Студинський-академік). – Оп. 1. – Спр. 3 (Автобіографія та список наукових праць з 1886–1940 рр.) – 96 арк.

Надійшла до редколегії 12.09.16

Yu. I. Sokolyuk, junior researcher
Institute of Literature named after T. H. Shevchenko NAS of Ukraine

THE SCIENTIFIC AND CREATIVE ACTIVITY CYRIL STUDYNSKIY IN THE EVALUATION OF IVAN FRANKO

The article is an attempt to add information and personal scientific cooperation between the two Ukrainian scientists: Ivan Franko and Cyril Studynskiy. Show how familiarity with Franko outlook contributed to the formation Studynskiy.

Key words: *polemical literature; Slavic scholar; Attractions Ukraine-Russian literature; Shevchenko's Scientific Society.*

УДК 821.161.2

О. В. Стогній, асп.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

МОДЕЛЮВАННЯ ВІДЕНСЬКОГО ДИСКУРСУ У ПРОЗІ ІВАНА ФРАНКА ТА СИЛЬВЕСТРА ЯРИЧЕВСЬКОГО

Проводиться порівняльний аналіз побудови Віденського дискурсу як комплексу літературних і позалітературних чинників, які формують специфічний текст у творчості Івана Франка та його сучасника Сильвестра Яричевського.

Ключові слова: *Віденський дискурс; міський текст; хронотоп.*

Останнім часом у зв'язку з громадсько-політичними зрушеннями в нашій країні набуває все більшої актуальності питання включення України до європейського контексту не лише за номінально-географічним, але й за ментально-культурологічним принципом. Факт існування європейського дискурсу у творчості митців, які прожили частину свого життя за кордоном і змогли прославити Україну за її межами, буде реальним підтвердженням цього процесу.

Австро-Угорська імперія була феноменом на карті Європи: нестійка монархія, що проіснувала півстоліття (1867–1918), у той же час у культурологічному плані залишила по собі великий спадок [1]. На її розвиток суттєво вплинуло явище культурного синтезу різнонаціональних векторів – "амальгамація" ("сплав, суміш різнорідного") за Л. Гумпловичем. Воно полягало в тому, що в горнилі єдиної імперії культури підкорених народів, які входять до її складу, неодмінно взаємодіють [7]. Для західної України Відень був найавторитетнішим культурним центром. Активний зв'язок із європейським літературним життям на початку ХХ ст. в Україні активно підтримували митці модерного світосприйняття, зокрема В. Стефаник, Леся Українка, Ольга Кобилянська й ін. Саме у Відні 1894 р. отримав ступінь доктора філософії І. Франко. Саме тут у 1896–1901 рр. навчався й С. Яричевський.

У нашому дослідженні Віденський дискурс розглядаємо як комплекс літературних і позалітературних чинників, які моделюють специфічний текст. Як зазначає І. Вихор, "міським текстом доцільно вважати текст, у якому актуалізована тема міста. Міська тематика в цілому – це тематика, яка актуалізує коло питань, пов'язаних із життям міста і розгорнутих у площині певної проблематики, що віддзеркалює суспільно значимі аспекти міського буття" [2, с. 7–8], що може віддзеркалюватися у площинах: суспільно-історичній, соціальній, культурологічній, екзистенційній, метафізичній та проявлятися через міський хронотоп. Час може моделюватися у чотирьох семантичних виявах: як історичний, календарний, добовий, метафізичний; топос представлений такими основними видами: власне урбаністичний, індустріальний, архітектурний, пейзажний, історіософський.

Про зв'язок Івана Франка з Віднем відомо багато. Там письменник закінчив університет і захистив докторську дисертацію, мав тісні контакти з віденськими науковцями, місцева преса друкувала його статті й художні твори. І. Денисюк у статті "Австрійські мотиви у творчості Івана Франка" говорить про недостатню вивченість такого аспекту його творчості, як австрійські мотиви, пов'язані з включеністю митця до культурного контексту Австро-Угорської столиці [3]. Уміння і бажання виховувати достойних однодумців, продовжувачів, колег по літературному цеху створи-

ли цілу "школу Франка" (визначення румунської україністки М. Ласло-Куцюк) – плеяду однодумців і колег митця, до якої можна зарахувати М. Павлика, У. Кравченко, С. Яричевського й ін.

Сучасні українські читачі та й навіть літературознавці, на жаль, часто оминають постать Сильвестра Яричевського, традиційно вилучаючи його з літературного процесу, однак цілком невинувато. Адже творчість цього митця є самодостатньою в художньому плані, а його літературна біографія містить факти успішної міжлітературної комунікації. Журналістська робота у Відні, яка задекларувала народження такого угруповання, як "Віденський Сецесіон" (із якого починався європейський модерн), активна громадська діяльність в Україні, посада бургомістра й директора гімназії в румунському місті Серет (де нині стоїть пам'ятник митцеві) – усі ці факти роблять письменника цікавим для сучасного українського читача та критика.

Що поєднує І. Франка та С. Яричевського? По-перше, вони були особисто знайомі, що підтверджують документи – склад учасників Української Радикальної партії, у якій головував І. Франко та у складі якої деякий час був С. Яричевський. По-друге, столиця Австро-Угорської імперії поєднала між собою митців навчанням на філософському факультеті Віденського університету, спілкуванням із професорами світового масштабу (наприклад, із В. Ягичем). По-третє, для С. Яричевського І. Франко був чи не найбільшим авторитетом, що відбилася на рівні інтертекстуальних перегуків (образи декадента, народу, пророка), у написанні статті про І. Франка "Співець знедолених, поневолених", у листуванні, де дослідник-початківець просив у метра поради щодо теми майбутньої дисертації.

Столиця Австро-Угорської імперії знайшла своє відображення у прозових творах І. Франка: "Воа constrictor", "Ярмарок у Смержу", "Борислав сміється", "Задля празника", "Син Остапа", "Гриць і панич" та ін. Наприклад, у творах "Воа constrictor", "Ярмарок у Смержу" герої успішно продають галицьку худобу в "наддунайській столиці". На відміну від Лесі Українки (листи, російськомовний нарис "Мгновение"), І. Франко не захоплювався урбаністикою цього міста. Для С. Яричевського Відень був культурним простором, який давав матеріал і створював стимул

для творчості. Так, за спостереженнями М. Ласло-Куцюк, проблемно-тематична та поетикальна масштабність "тісно пов'язана з багатим культурним горизонтом, який відкрився Яричевському у Відні завдяки його студіям у столичному університеті та близькому контакту з могутнім рухом сецесіонізму" [5, с. 8]. Столиця Австро-Угорської імперії як певний територіальний і символічний топос присутня в багатьох творах С. Яричевського. Можемо говорити про "віденський період" творчості митця, коли була написана більшість оповідань і новел зі збірок "На філіях життя", "З людського муравлиська" й циклу "Вірую".

Тож яким же чином моделюється віденський дискурс у прозі митців?

У романі І. Франка на робітничу тематику "Борислав сміється" представлена ситуація видобутку бориславської нафти. Підприємці Леон Гаммершляг і Герман Гольдкремер бувають у Відні у справах, однак майже нічого не беруть для себе від столичного мистецтва і культури, окрім єдиної картини (вуж-удав і його жертва газель), купленої на виставці [4, с. 275–295]. Згадаємо, що в 1898 р. у столиці Австро-Угорської імперії відбулася мистецька виставка групи "Віденського Сецесіону", яка виявила процеси трансформації традиційного мистецтва в модерне. Звісно, І. Франко був обізнаний у цих питаннях, тож дійсність таким чином відобразилася у його текстах. І у творах С. Яричевського, зокрема у новелі "Пролетар", розвивається робітнича тема. Оповідач класифікує пролетарів на види "двоногий", "четвероногий" (наслідування Ч. Дарвіна). У цьому контексті заслуговує на увагу той факт, що значний вплив на світогляд письменника справили праці Ф. Лассаля – відомого німецького соціал-демократичного діяча, який виступав із гострою та водночас конструктивною критикою існуючого ладу, обстоював необхідність демократичних змін.

В оповіданні І. Франка "Задля празника" знайшла відображення знаменна в політичному контексті Австро-Угорської імперії подія – зустріч із цісарем, який приїздив у Галичину у 1880 р. І. Франко був присутній на ній особисто. Твір виразно сатиричний, він показує бутафорську суть навіть не самого візиту монарха, а організаційно-кадрових питань проведення подіб-

них акцій – у мотиві "потьомкінства", який виявляється у вибудовуванні тріумфальної арки з брил земляного воску, імпрізації з новими костюмами для робітників тощо. Іронічним пуантом твору стає звістка про те, що парад сплачуватиметься з мізерних зарплат робітників. У творі цісар говорить німецькою мовою шаблонні фрази, які, вочевидь, не змінять життя його підданих на краще. Загалом, як зазначає І. Денисюк, "німецькі фрази, якими досить часто пересипані Франкові прозові твори, відбивають реалії українсько-австрійських відносин тієї епохи і служать засобом індивідуалізації персонажів" [3, с. 96]. Так і в шкіці "Син Остапа" моделюється образ представника "золотої" віденської молоді, що, зокрема, підтверджує й німецькомовна говірка, віденський акцент.

У незакінченому романі І. Франка "Не спитавши броду" головний герой Борис Граб обстоює перевагу Відня перед Краковом у питанні освіти та перспектив, що ранив самолюбство польської паночки Густі. У повісті "Гриць і панич" (1898) теж є мотив протиставлення Австрії та Польщі. Гриць, селянський син, дружить із Никодимом, сином польського пана Пшестшельського. Події у творі розгортаються на тлі повстання 1848 р. Розведені по різні боки барикад, герої зустрічаються у фінальній частині твору, де Гриць убиває Никодима. Поставлений у межову ситуацію, герой як цісарський вояк вибирає Австрію, а не Польщу. Згадаємо, що в самого І. Франка були складні стосунки з польським суспільством (після статті про А. Міцкевича "Поет зради"). Тож, можна говорити про автобіографічний підтекст. Незважаючи на таку емоційну наснаженість, автор залишається об'єктивним в аналізі життєвих явищ. С. Яричевський теж звертається до питання українсько-австрійської взаємодії, однак, на відміну від І. Франка, він зображує також і самих віденців, і українських емігрантів на тлі урбаністичного топосу Австро-Угорської столиці, що є новаторством для української літератури.

Відень постає у творчості С. Яричевського у різних ракурсах. Культуролог І. Андрущенко, говорячи про "культурну гру" Відня, зазначає: "[...] стійке домінування карнавальної атмосфери виражалось в тому, що найдоцільніше назвати культурною дифузиею –

"каварняній" сцені літератури і загальному захопленні віденців музикою і театром" [1, с. 45]. У цьому контексті в новелі "Madamesansgène (образець по настрою)" Відень описується як суцільний мистецький рух, що підтверджує опис топосу міста з "карузелями" й оркестрами, які грають "віденські куплети". У творі С. Яричевського "Свята книга" головна героїня – вісьмидесятилітня Ульріхова живе у передмісті Відня. На першому плані сприйняття стоять саме відчуття й думки героїні, у душі якої відбувається битва ідеалів у вигляді протиставлення минулого (спокійного світу) і сучасного (нових європейських віянь). У структурі новели "Проблематик" зав'язка відсилає читача до образу Відня межі століть словами: "Він став проблематиком у Відні, серед всесвітнього руху, гамору, сопіння великанських машин і серед ударів важких молотів; серед веселих усміхів закопчених лиць робітничих і в юрбі пережитих передчасними розкошами дівчат фабричного міста..." [6, с. 26]. Час, який пришвидшився до критичної межі, маса інформації, якою не було ні сил, ні знань опанувати, призвели до нервової хвороби, опис якої може бути розглянутий в аспекті психоаналізу, адже саме на початку ХХ ст. почали з'являтися розвідки про підсвідоме видатного психіатра Зигмунда Фрейда в Австрії. У новелі "Задоволений чоловік" нова дійсність знаходить відображення і в дієгезисі: означається проблема громадського шлюбу, який ще не сприймають по селах, але для столиці це стало практично нормою.

Отже, віденські мотиви знайшли відображення у творчості І. Франка та С. Яричевського. Віденський дискурс як комплекс літературних і позалітературних чинників, які моделюють специфічний текст, сформувався для обох митців під впливом особистих вражень від перебування у столиці Австро-Угорської імперії, що мало на меті навчання в університеті, а також наукову, творчу та громадську роботу. І. Франко у прозовій творчості відтворив ряд характерів, пов'язаних із віденським контекстом, географічно й ментально. У його творах немає замилування урбанізмом "наддунайської столиці", навпаки, спостерігається прагнення до об'єктивної художності – у змалюванні українсько-польсько-австрійських стосунків, у відображенні політичних

процесів, зокрема через моделювання контакту з віденською владою, у передачі мовної поліфонії (віденської говірки, німецької мови) тощо. Новели "віденського циклу" С. Яричевського відображають типи людей у переламний період світової історії в соціальному, економічному й культурному контексті австрійської столиці. Ці твори вперше в українській літературі творять власне віденський текст. З огляду на актуальну проблематику та стилістику, твори І. Франка та його учня С. Яричевського інтегровані в один ряд із європейськими, зокрема австрійськими, текстами періоду *fin de siècle*.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко І. Культура Австро-Угорщини кін. XIX – поч. XX ст.: духовний злет доби історичного занепаду / І. Андрущенко. – К. : Альтерпрес, 1999.
2. Вихор І. Дискурс міста в українській поезії кінця XIX – першої половини XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.01.06 / І. Вихор. – Тернопіль, 2011.
3. Денисюк І. Австрійські мотиви у прозі Івана Франка / І. Денисюк // Невичерпність атома. – Серія "Франкознавчі студії". – Вип. 2. – С. 95–98.
4. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. / І. Франко. – К. : Наук. думка, 1978. – Т. 15. – С. 275–295.
5. Яричевський С. Твори : у 2 т. / С. Яричевський / Підгот. текстів, вступ. стаття М. Ласло-Куцюк. – Бухарест : Критеріон, 1977. – Т. 1.
6. Яричевський С. Твори : у 2 т. / С. Яричевський. – Бухарест : Критеріон, 1977. – Т. 2.
7. Brix E. Ludwig Gumplowicz oder Die Gesellschaft als Natur / E. Brix. – Wien-Köln-Graz : Böhlau, 1986.

Надійшла до редколегії 13.09.16

O. V. Stogniy, PhD student
Institute of Philology KNU named after Taras Shevchenko, Kyiv

THE VIENNA DISCOURSE'S MODELING IN THE PROSE OF IVAN FRANKO AND SYLVESTER YARICHEVSKY

In this article the comparative analysis of Vienna discourse's modeling is studying as the complex of the literary and nonliterary factors which forms the specific text in the heritage of Ivan Franko and his disciple Sylvester Yarichevsky.

Key words: *Vienna discourse; city text; chronotope.*